

БЎЎҒУСИ ПЕДАГОГЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ОШИРИШ МЕЗОНИ СИФАТИДА

Ш.А.Шакарбоева, Умумий педагогика кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада бўлажак ўқитувчиларнинг амалий фаолияти учун ўта муҳим саналган, касбий компетентлик феноменининг мазмун – моҳиятига ва ўқитувчининг ўз соҳасига бўлган мотивацион ҳаракатлари мажмуи билан ҳам характерланиши ҳақида тўхталиб ўтилди.

Калит сўзлар: бўлажак ўқитувчилар, амалий фаолият, касбий компетентлик, мотивацион ҳаракатлар

РАБОТА НАД СОБОЙ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ КАК КРИТЕРИЙ ПОВЫШЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В этой статье акцентируется внимание на содержание феномена профессиональной компетентности, считающийся очень важным для практической деятельности будущих учителей, а также на характерность практической деятельности с набором мотивационных действий учителя в своей сфере.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, практическая деятельность, будущие учителя, мотивационные действия

SELF-IMPROVEMENT OF FUTURE TEACHERS AS A CRITERION FOR INCREASING PROFESSIONAL COMPETENCE

ANNOTATION

The item focuses on the content of the phenomenon of professional competence, which is considered very important for the practical activities of future teachers, as well as the specificity of practical activities with a set of motivational actions of the teacher in their field.

Key words: professional competence, the practical activities, future teachers, motivational actions.

Бўлажак педагогларда касбий фаолиятни ривожлантирувчи ва рағбатлантирувчи психологик шарт-шароитлар мавжуд саналиб, унда ўқитувчиларнинг характерологик хусусиятлари саналган, маънавий – ахлоқий баркамоллик, масъулиятлилик, ҳаётий қадриятлилик, ижтимоий онглилик, ўзини ўзи назорат қила олиш, бошқарув қобилияти билан боғлиқ компетентлилик каби ижтимоий-психологик унсурлар мужассамлашган. Шунинг учун, мазкур тушунчалар моҳиятини таҳлил этишдан олдин, бўлажак ўқитувчиларнинг амалий фаолияти учун ўта муҳим саналган, касбий компетентлик феноменининг мазмун – моҳиятига тўхталиб ўтиш аҳамиятли ҳисобланади. Шу билан бирга, мазкур тушунча ўқитувчининг ўз соҳасига бўлган мотивацион ҳаракатлари мажмуи билан ҳам характерланади.

А.Н.Новиковнинг айтишича, бўлажак ўқитувчиларни касбий компетентлик хусусиятлари билан тарбиялаш куйидагилар билан тавсифланади:¹

- Бошқалар билан эркин мулоқот қила олиш кўникмалари;
- Замонавий ахборот технологияларидан самарали фойдалана олиш малакалари;
- Соҳага оид маълумотлар базасига эга бўлиш;
- Иқтисодий ва соҳадаги янгиликлардан хабардорлик;
- Таълим тўғрисидаги қонунлар, фармонлар ҳамда тегишли вазирликларнинг буйруқ ва ҳужжатлари мазмунидан хабардорлик;
- Хориж тилларидан бирини мукамал билиш;
- Бошқаларни ўзгартиришга нисбатан психологик тайёргарлик ва ҳоказо.

¹Новиков В.В. Социальная психология и экономика: Избранные произведения в 11-ти томах: Т.П. Ярославль: Изд-во МАПН, ЯрГУ, 2005. – С.165.

Бундан ташқари, касбий фаолиятдаги компетентлик мезонлари ихтиёрий фаолиятнинг икки жиҳатини қамраб олиши таъкидланган.

Тадқиқотчи П.И.Мучинская таъкидича, ўқитувчиларнинг касбий компетентлиги мезонларини тушунтирувчи уч ижтимоий – психологик жиҳати мавжуд²:

1. Умумий илмий ёки фундаментал жиҳат – мазкур жиҳат бўлажак ўқитувчиларнинг табиий-гуманитар фанлар бўйича билимларини, компьютер билан ишлашга оид касбий тажрибаларини назарда тутати;

2. Ижтимоий-шахсий ва коммуникатив – ушбу жиҳат ўқитувчилар учун муҳим саналган танқид қилишга қобилиятлилик, бағрикенглик, жамоада ишлаш қобилияти кабилар билан тушунтирилади;

3. Ташкилий ва бошқарув хусусиятли жиҳат бу – ўқитувчиларда шаклланган ишларни режалаштириш ва уларни бажариш, назарий ва амалий билим ҳамда кўникмаларни амалиётда қўллаш олиш қобилияти, соҳага оид турли илмий адабиётлардан олинган маълумотларни таҳлил қила олиш кўникмалари, ўзгарувчан шарт-шароитларга тез мослаша олиш малакалари кабилар билан тавсифланади. Демак, муваффақиятли ўқитувчи учун касбий компетентлик ва унинг психологик тақрибий қисмлари ўта муҳим саналади.

Юқоридаги қарашлардан фарқли ўлароқ, Ф.М.Юсуповнинг сўзларига кўра, педагогик фаолиятдаги касбий касбий компетенцияларни икки блокга ажратиш мумкин³:

1. Асосий умумий касбий билимлар блоки;
2. Ихтисосликка оид касбий соҳадаги билимлар блоки.

Ушбу икки блок маълумотларисиз касбий фаолиятни амалга ошириш ҳамда самарали фаолият олиб бориш мумкин эмас. Бунинг учун ҳар бир шахс ўз соҳасига йўналтирилган таълим муассасаларига ўқишлари лозим саналади. Бўлажак ўқитувчиларда касбий компетентлик мезонларини шакллантириш,

²Мучински П.И. Психология, профессия, карьера. СПб.: Питер, 2004. – С.45.

³Юсупов Ф.М. Педагог, ищущий новое: штрихи к портрету // Вопросы психологии. 1991. - № 1. - С. 36 - 42.

ўқув жараёнида учрайдиган кўплаб мураккаб вазиятлар ҳамда муаммоли вазифаларни бажариш вазифалари билан узвий боғлиқдир.

А. Л.Кирсановнинг нуқтаи – назарича, умумий ўрта таълим мактаблари ўқитувчиларини касбий компетенцияларини такомиллаштиришнинг ягона йўли бу уларнинг малакаларини ошириб боришдир⁴.

Бизнингча, ўқитувчиларнинг малакаларини оширишга қаратилган барча олийгоҳлар мақсадига кўра, касбий компетенцияларни такомиллаштирадиган динамик тизим вазифасини бажаради.

Агар бирор шахс ўқитувчи бўлишни ва бу соҳада малакали мутахассис бўлишни хоҳласа, унда унинг ҳаётий қарашлари, режа ва мақсадлари педагогик фаолиятнинг умумий қадриятлари билан мос келиши керак. Агар у учун бундай қадриятлар охириги ўринда бўлса, унда бу соҳада у ижобий натижаларга эриша олмайди. Бундай қобилиятларсиз ўқитувчи ўз касбига педагогик жараённи такомиллаштиришга ҳисса қўшадиган янги ғояларни ёки қарашларни кирита олмайди, дарсларни малакали тарзда ўта олмайди. Ана шу педагогик вазиятда, одоб-ахлоқсиз, ўқимаган талабалар ўқитувчи фаолиятининг маҳсулига айланиб қоладилар.

Юқоридагилардан шу нарса маълум бўладики, барча даражалардан ўтган ва педагогик жараённи малакали қура олган ўқитувчини ўз соҳасининг мутахассиси деб ҳисоблаш мумкин. Бундай ўқитувчилар ҳамкасблари учун ўрнак бўлиши мумкин. Эмпирик ёки назарий даражаларга келсак, улар таркибига тажрибасиз ўқитувчилар ёки янги битирган талабалар киради. Ижодий даражага эришиш учун сиз ўзингизнинг касбий фаолиятингизга қизиқишингиз, ушбу соҳада шунча билим олишга ҳаракат қилишингиз керак, айниқса амалий ва ижодий фикрингизни ривожлантиришингиз керак.

Педагогик маданиятнинг шахсий ва ижодий томони ўқитувчининг ижодий қобилият ва қобилиятлардан фойдаланган ҳолда педагогик фаолият технологиясини амалга ошириш қобилиятига боғлиқ. Бундай ҳолда, ўқитувчи

⁴Мешков Н.И.Становление учебно-профессиональной мотивации студентов в процессе подготовки педагогических кадров в университете. Авто-реф. . д-ра психол. наук. СПб, 1993. – 31 с.

педагогик жараёнга шахсий ҳисса қўшади, уни ўқитиш ва таълим жараёнларини ўзгартиришга имкон берадиган янги усуллар, усуллар ва усуллар билан бойитади. Ўқитувчи энг қийин масалалар ва вазиятларга ечим топа олади, бундан ташқари унинг ечимлари бошқаларидан ўзига хослиги ва ўзига хослиги билан ажралиб туради. Ушбу жиҳатда, ташаббускорлик, ривожланган тасаввур, мустақиллик ва масъулият, ижодкорлик ва ҳукм мустақиллиги каби шахсият хусусиятлари муҳим ҳисобланади. Ушбу компонент ўқитувчининг қизиқишлари, унинг маҳорат ва қобилиятлари, қобилиятлари ва истеъдодларини рўёбга чиқаришда намоён бўлади. Ижодий ақлий ҳаракатлар жараёнида ўқитувчи шахсининг ақлий соҳалари синтези содир бўлади: билим, ҳиссий, иродавий ва мотивацион. Ўз-ўзини билиш, ўзини англаш ва ўзини тасдиқлаш жараёни амалга оширилади.

Эътиборли жиҳат шуки, ўқитувчининг касбий компетенциясининг психологик томонлари ҳам мавжуд. Педагогик фаолият психологияси “ўқитувчи фаолиятининг психологик қонуниятларини ўрганадиган психологик билимлар бўлими” ва ўқитувчи жамият ва педагогик фаолият тизими томонидан олдиға қўйилган мақсадларни қандай қабул қилиши, ўзгартириши ва ўзида мужассам этиши сифатида тушунилади⁵.

Ш.С.Шариповнинг хулосаларига кўра, ўқитувчи нафақат педагогика, балки психология соҳасида ҳам юқори билимларга эга бўлиши керак. Айнан шу масалада ўқув жараёни ва ўқитувчи психикаси таълим жараёни доирасида ўрганилади⁶

Е.А.Климовнинг таъкидича, ўқитиш ва тарбия жараёни; шунингдек, талаба ва ўқитувчи ўртасидаги ўзаро муносабатлар. Ўқувчиларнинг оналари билан ва талабалар билан алоқа ва муносабатларни муваффақиятли ўрнатиш учун ўқитувчи коммуникатив ўзаро таъсир ҳодисасини кўриб чиқадиган, ҳам индивидуал мулоқотни, ҳам гуруҳнинг мулоқотини,

⁵Борисов В.В., Ягупец С.Ю. Проектно-технологическая компетентность как составляющая профессиональной компетентности будущего учителя технологий // Молодой ученый. — 2015. — №12. — С. 716-721.

⁶Шарипова Ш. С. Профессиональная педагогическая компетентность учителя // Молодой ученый. — 2017. — №11. — С. 511-514.

гуруҳларнинг шаклланиши ва ривожланишини ўрганадиган ижтимоий-психологик билимларга эга бўлиши лозим⁷. Шунингдек, ушбу соҳадаги билимлар ўқитувчига нафақат уларнинг ўзаро муносабатларини ўрнатиш, балки синфдаги болаларнинг мулоқот жараёнини бошқаришда ёрдам беради (гуруҳдаги мулоқот): синфдошлар ўртасидаги муносабатларни ўрнатиш, низоларни ҳал қилиш, жамоани бирлаштириш ва бир-бирига нисбатан ижобий, дўстона муносабатни ривожлантиришга ҳисса қўшади.

Е.А.Климовнинг сўзларига кўра, ўқитувчи томонидан тақдим этилган маълумотларда ривожланиш психологияси соҳасидаги билимлар ҳам муҳимдир. Маълумки, ривожланиш психологияси инсоннинг бутун ҳаётининг ёш даврларини, хусусан, ақлий ривожланишнинг бир босқичидан бошқасига ўтишини ўрганади. Ўқитувчи учун, айниқса, болалик, ўспиринлик ва ўспиринлик психологияси каби ривожланиш психологиясининг бўлимларини билиш жуда муҳимдир. У боланинг инқирозли давлари қандай намоён бўлишини ва шу даврда у билан қандай қилиб тўғри муносабатда бўлишни билиши керак, ёндашувни топиши ва ўқув жараёнида ўқувчиларни рағбатлантириши керак⁸.

Педагогик фаолиятни ўрганишда Е.Б.Кириченко тизимли ёндашувдан фойдаланади. Тизим бирлик ва яхлитликни шакллантиришга ҳисса қўшадиган ўзаро боғлиқ элементларни назарда тутаяди. Таълимнинг мақсади, мазмуни, педагогик мулоқот воситалари, талабалар ва ўқитувчиларни назарда тутаяди. Психологик тузилишда у педагогик тизимнинг яхлитлигини ва унинг ривожланишини таъминлайдиган бир нечта таркибий қисмларни ажратиб кўрсатади: Ҳн остик ёки когнитив компонент. Унга ўқитувчининг билим фаолияти, билим фаолияти ривожланиш даражаси киради.

⁷ Е. А. Климов. Психология профессионального самоопределения: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 304 с.

⁸ Г. А. Виноградова. Профессиональная мотивация и направленность личности педагога. // Вестник Самарского государственного университета. 2015. №4 (126)

Талабаларни таълим жараёнига жалб қилиш ўқитувчи томонидан ишлаб чиқилганлигига боғлиқ⁹.

Конструктив фаолият. Бунга дарс учун материални топиш ва ажратиб кўрсатиш, дарс режаси ёки маърузани тузиш, уларнинг ҳаракатлари ва талабаларнинг ҳаракатларини белгилаш киради. Ўқитувчи дарс режаларини олдиндан тузиши, уларнинг мақсад ва вазифаларини кўрсатиши мавзудан четга чиқмаслик учун ўқув жараёнини бошқариши керак.

Ташкилий таркибий қисм - бу ўқув дастурида ҳам, турли хил тадбирлар соҳасида ҳам ўз фаолияти ва талабалар фаолиятини ташкил қилиш қобилиятидир. Агар керак бўлса, ўқитувчи жамоани тўплаши ва унда ижобий иқлимни ўрнатиши ёки талабалар билан биргаликдаги тадбирларни ташкил этиши керак.

Коммуникатив компонент. Н. В. Кузминанинг фикрига кўра, бу педагогик жараённинг энг муҳим таркибий қисмидир, чунки у алоқа билан тўлдирилади ва алоқа қонунларига мувофиқ ривожланади. Алоқа фаолияти "таъсир кўрсатадиганлар билан, талабалар билан, шунингдек ишдаги ҳамкасблари ва ўқувчиларнинг ота-оналари билан тўғри муносабатларни ўрнатиш" дан иборат. Ўқитувчи доимо кўп сонли одамлар билан ўзаро муносабатда бўлиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, ўқитувчи, аввало, ўқитади ва тарбиялайди, шунинг учун у ҳар бир ўқувчига ёндашувни топа олиши керак. Биз ҳаммамиз маълумотни ҳар хил йўллар билан қабул қиламиз: баъзилари эшитиш хотираси яхши ривожланган, баъзилари визуал хотирага эга. Шунингдек, ҳар кимнинг маълумотни ёдлаш темпи ва фикрлаш даражаси ҳар хил. Шунинг учун ўқитувчи ўқувчилар томонидан маълумотни яхшироқ ўзлаштириш учун ушбу шахс хусусиятларини кўриб чиқиши ва кейинчалик ҳисобга олиши муҳимдир.

⁹ Е. Б. Кириченко О. Г. Важнова. Профессиональная позиция педагога во взаимодействии с детьми – сиротами. // Ярославский педагогический вестник. – 2015 – №1 – том 2 (Психолого-педагогические науки). 2015.-С.66.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Новиков В.В. Социальная психология и экономика: Избранные произведения в 11-ти томах: Т.П. Ярославль: Изд-во МАПН, ЯрГУ, 2005. – С.165.
- 2.Мучински П.И. Психология, профессия, карьера. СПб.: Питер, 2004. – С.45.
- 3.Юсупов Ф.М. Педагог, ищущий новое: штрихи к портрету // Вопросы психологии. 1991. - № 1. - С. 36 - 42.
- 4.Мешков Н.И.Становление учебно-профессиональной мотивации студентов в процессе подготовки педагогических кадров в университете. Авто-реф. . д-ра психол. наук. СПб, 1993. – 31 с.
- 5.Борисов В.В.,Ягупец С.Ю.Проектно-технологическая компетентность как составляющая профессиональной компетентности будущего учителя технологий // Молодой ученый. — 2015. — №12. — С. 716-721.
- 6.Шарипова Ш. С. Профессиональная педагогическая компетентность учителя // Молодой ученый. — 2017. — №11. — С. 511-514.
- 7.Е. А. Климов. Психология профессионального самоопределения: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2004. 304 с.
- 8.Г. А. Виноградова. Профессиональная мотивация и направленность личности педагога. // Вестник Самарского государственного университета. 2015. №4 (126)
- 9.Е. Б. Кириченко О. Г. Важнова. Профессиональная позиция педагога во взаимодействии с детьми – сиротами. // Ярославский педагогический вестник. – 2015 – №1 – том 2 (Психолого-педагогические науки). 2015.-С.66.
- 10.Shakarboyeva, S. (2021). БЎЛГУСИ ПЕДАГОГЛАРДА ЎЗ УСТИДА ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАРБИЯЛАШНИНГ ИЖТИМОЙ-ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *Zamonaviy ta'limda Pedagogika Va Psixologiya Fanlari*, (1). Retrieved from <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/1038>
- 11.Мунарова Раъно Усаровна, Камолова Ширин Усаровна, Шакарбоева Шахноза Абдулакимовна, Каршибоева Дилфуза Бурлиевна, & Алимкулов Сирожиддин Олимжон ўғли (2016). Великие мыслители Средней Азии о

воспитании гармоничного и всесторонне развитого поколения. *Проблемы педагогики*, (2 (13)), 17-19.

12. Мунарова, Р. У., Камолова, Ш. У., Шакарбоева, Ш. А., Каршибоева, Д. Б., & Алимкулов, С. О. У. (2016). Великие мыслители Средней Азии о воспитании гармоничного и всесторонне развитого поколения. *Проблемы педагогики*, (2 (13)).